

TÖRTÉNETI REKONSTRUKCIÓ

D É K Á N Y T I B O R

*Ha romba dőlt is, újra rakható
kert, ház, haza –
S csak egy a titka: kezd el,
Fiadnak kell folytatnia.*

Illyés Gyula

Tavaly múlt 81 éve, hogy vége lett a II. világháborúnak. Ennek apropóján vettem kezembe a *Naplók az óvóhelyről* című könyvet. Rudnyánszky Éva *Napló az Úri utca 22.-ből* című fejezetéből idézek pár sort 1945 első hónapjaiból: „Január 30. Ma reggel is borzasztó bombázások voltak. Az Úri utca már teljesen összedőlt. Az oroszok a Margit körúton vannak.” Aztán következik az egyik utolsó bejegyzés: „Február 1. [...] csend van. Egész nap járnak a rablók... Vizünk nincs. Meg kell halni a budaiaknak.” Eljátszok a gondolattal. Az egész várnegyed szétlőve, szétbombázva. Aztán a túlélők valahogy előmászhatnak az óvóhelyeikről, később nekiállnak a romeltakarításnak, és már nekifognának az épületek újjáépítésének. Akkor Budapest főépítésze megjelenik, és közli: emberek, ezt már nem szabad visszaépíteni! Ha az ellenség szétbombázta, hát szétbombázta! Összeomlott műemlék épületeket pedig a Velencei Charta értelmében nem lehet visszaépíteni! Persze mindez csak a fantázia játéka, hiszen a Velencei Chartát csak később, 1964-ben fogadták el a történeti épületek építészeinek és szakértőinek második nemzetközi kongresszusán. A Velencei Chartát magam is sokáig szentírásnak tekintettem.

RAMSZESZ LEPOTTYANT FEJE

Egyetemi éveim alatt zajlott az egyiptomi Abu Szimbel-i műemlék templom áthelyezése, újraképzése. Annak idején a *National Geographic Magazine* oldalait lapozgatva ámultam el azon, hogy mekkora erőfeszítés, milyen precíz munka volt a hatalmas építményt szétbontani, majd 180 méterre arrébb, 64 méterrel magasabb helyen újra összerakni.

Az Abu Szimbel-i templomot azért kellett áthelyezni, mert az Asszuáni-gát és a Nasser-tó létrehozása elárasztotta volna eredeti helyüket; a mentőakció 1963 és 1968 között zajlott le az UNESCO felügyelete alatt. A templom bejáratát díszítő II. Ramszesz szobrai mintegy 20 méter magasak. Gondoljuk csak el, pont kétszer akkora, mint például a margitszigeti Sportuszoda műugró medencéjének trambulinja!

A négy Ramszesz-szobor közül az egyiknek a feje valamikor réges-régen leszakadt a helyéből, leesett a lába elé. A rekonstrukció során ezt a Ramszesz-fejet nem rakták vissza az eredeti helyére, Ramszesz nyakára, hanem ugyanúgy oda helyezték vissza a földre, ahogy a leomlás során elhelyezkedett. Amikor mindezt az imént emlegetett folyóiratban néztem és olvastam, megdöbbent, hogy milyen gondosan betartják a Velencei Charta előírásait.

Pár évtizeddel később, amikor aztán eljutottam az Abu Szimbel-i templomokhoz, már felmerült bennem a kérdés: vajon így kapnak nagyobb élményt

Az Abu Szimbel-i templomok a Nasser-tó nyugati partján Egyiptomban
(Dékány Tibor felvétele)

az idelátogató turisták, akik több ezer kilométert megtesznek ezért az élményért, vagy úgy kapnának többet, ha az eredeti alkotással találkozhatnának, a négy Ramszessel teljes épségében és szépségében? Hiszen gyakorlatilag ugyanazzal az erőfeszítéssel visszaadhatták volna nekünk az eredeti alkotás teljes szépségét!

VÁRAK ÉS ROTUNDÁK

Egész Európa területén Magyarországon épült a legtöbb rotunda, centrális elrendezésű templom a középkorban. Néhány évig ezek keletkezése, funkciója izgatott a legjobban, az összes megmaradt vagy romos állapotban lévő templomot felkerestem. Így jutottam el Nagytótlakra is. Ez a település a mai Szlovénia területén található, jelenleg használatos neve Selo.

A Lendva folyó és a magyar határ között – a határtól mindössze 4 km távolságban – dimbes-dombos környéken gyönyörűen simul a környezetebe egy hatalmas fa szomszédságában. Ennek a román kori építészet jellegzetes jegyeit mutató, a kerek templomhoz kapcsolt patkóívvű apszissal kialakított templomnak valamikor a 19. században elbontották az apszisát, és egy jellegetlen tornyot építettek a helyébe. Az 1980-as évek elején (még az egykori Jugoszlávia idején) a jugoszláv műemlékvédelmi hivatal úgy döntött, hogy ezt az értékes építészeti emléket, melynek falain szépen megmaradtak Aquila János tanítványának 15. századi freskói, szépen felújítják. A Velencei Charta 11. paragrafusa szerint „a műemlék épületen minden építési kor hozzájárulása tiszte-

letben tartandó”, ám mégis volt bátorságuk hozzá, hogy a jellegtelen tornyot elbontották, és visszaépítették az egykor volt apszist. Az így helyreállított rotundát zsindelemmel fedve visszaadták az eredeti térélményt. A látogató így teljes szépségében megcsodálhatja a román kori rotundát. Az *Élet és Tudomány* 1984. évi 15-ös számában *Egy rendhagyó műemlék-felújítás. A nagytótlaki kerek templom* címen számoltam be annak idején erről a történetről részletesen, és talán ez volt a pillanat, amikor először éreztem, hogy a Velencei Charta előírásai nem jelenthetnek kényszerpályát. Ez is csak egy szabály, ami alól kell hogy legyenek kivételek, a józanész megfontolásait nem törölheti ki. Ha valaki kíváncsi rá, hogy néztek ki az Árpád-kori rotundáink, Szlovéniába kell utaznia.

A rendszerváltást követően Szigliget polgármesterévé választották az első szabad választáson Mezey Artúrt a kisgazdák színeiben. Első dolga volt, hogy kőműves brigádot szervezett a szigligeti vár romjai helyreállításának érdekében. Egyes szakaszokon visszaépítették a falakat, és stabilizálták az építményt, ahol lehetett. Amikor számonkértem a polgármester úron a Velencei Charta előírásának betartását, elmagyarázta álláspontját. „Én vagyok a település polgármestere, az én feladatomban a vár renoválása. Az ellenfél feladata volt lerombolni, az enyém meg az, hogy visszaépítsem.” A polgármester úr sajnos azóta távozott az élők sorából, ám szavai – melyekkel akkor még nem teljesen értettem egyet – gyakran eszembe jutnak és elgondoltatnak. Valóban, mi itt élünk egy „huzatos helyen” a Kárpát-medencében, az ellenség több hullámban és több oldalról támadva gyakran letarolta az országot. Nem az-e a feladatunk, hogy mi meg helyreállítsuk? Végül is valahogy erről a szemléletről szól Ottlik Géza is *Iskola a határon* művében:

„A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán, vereséget megünnepelni, de hát, aki a győzelmét ünnepelhetne volna itt most, a hatalmas ottomán világbirodalom, már nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt időközben, szinte a szemünk láttára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelegessük vesztett nagy csatáinkat, melyeket túléltünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenesetre igazibb tulajdonunknak.”

Persze Ottlik Géza akkor nem írhatta le, csak az olvasóval sejtette, hogy a Szovjetunióra is ugyanez a sors vár, és prófétának bizonyult.

A fő kérdés voltaképpen az, hogy minek teremtsünk kultuszt? A rombolás démonának vagy a magyar alkotóerő géniuszának? A győztesek idejöttek, lerombolták várainkat, aztán elmentek. Utólag meg még szinte közvetve ránk is parancsolnak, hogy ha már le lett rombolva, hát akkor az maradjon is úgy! Akik lerombolták egykor, azok óriási idegenforgalmi vonzerőként használják jelenlegi (például a burgenlandi) várainkat. Nálunk meg csak romokat hagytak, amin nincs semmi látnivaló, nincs semmi vonzó, oda sem érdemes menni – vagyis akik már biztos pozíciókat szereztek a turizmusban, részben ugyanazok zárják el tőlünk a lehetőséget, hogy hajdan impozáns várainkat felújítsuk, és ezzel nekik konkurenciát képezzünk.

ONE SIZE FITS ALL

Ahány ország, annyi alaphelyzet. Olaszországnak annyi műemléke van, hogy manapság szinte csak bosszantja őket, ha már megint belebotlanak egy római kori emlékebe, ami feltartja az aktuális beruházást. Olaszország, Ausztria, Franciaország, Svédország, és még sorolhatnánk, a szerencsésebbek közé tartoznak szép állapotban fennmaradt műemlék kastélyaikkal, várakkal. Nem biztos, hogy a műemlékek kezelésének terén okvetlenül velük azonos szempontokat kell elsődlegesnek tekintenünk, meglehetnek a saját történelmi fejlődésük során kialakult egyéni következtetéseink is. Minden országnak megvan a maga sajátos történelme, egyedi fejlődése, és ahogy az egyes emberekre sem

lehet ráadni ugyanazon méretű télikabátot, úgy az országokra sem szabad ráerőltetni univerzális építési szabályokat, miközben természetes, hogy az általános alapelveket tiszteletben kell tartani.

Tavaly szeptemberben a törökországi Ephesosban, a kis-ázsiai antik város romjai között sétáltam. Persze csak részben beszélhetünk romokról, hiszen például hatalmas (24 ezer férőhelyes) színháza olyannyira épen megmaradt, hogy olyan művészek adtak benne koncertet az utóbbi években, mint Sting, Ray Charles, Elton John, Luciano Pavarotti, Julio Iglesias vagy Bryan Adams. Mégis legismertebb és leglátványosabb építészeti emléke a Celsus-könyvtár épülete. Egyszerre szolgált közkönyvtárként és emlékműként, nevét a város egyik gazdag római vezetőjéről, Tiberius Julius Celsusról kapta. A könyvtár Caius Iulius Aquila emeltette fia, Tiberius Julius Celsus Ptolemaeanus emlékére a 2. század elején, nagy valószínűséggel 110–135 körül. A homlokzat gazdagon faragott márványból készült, kétszintes korinthoszi oszloprenddel és fülkés kompozícióval; az előfal 17 méter magas (!), és optikai arányokkal játszik, hogy impozánsabb legyen. A belső térben falfülkékben tárolták a tekercseket, a falak mögötti kettős falrendszer a hőmérséklet és páratartalom szabályozását szolgálta, így a gyűjtemény védelmét is segítette.

A könyvtárban körülbelül 12 ezer tekercset őriztek, ezzel az ókor egyik legnagyobb közkönyvtára volt Alexandria és Pergamon mögött harmadikként rangsorolva. A homlokzaton elhelyezett négy allegorikus szobor a Celsushoz tulajdonított erényeket: bölcsességet, tudást, értelmet és erényt személyesítette meg. A könyvtár 270-ben földrengés tette tönkre, később az egész város föld alá került. Az ásatásokat követően 1970 és 1977 között a könyvtár épületének homlokzatát újjáépítették romjaiból. Így megmentettek egy emblemikus épületet az utókor számára. Vajon mi fontosabb: betartani egy egyezmény előírásait, és szomorkodni a romok felett, vagy újra láthatóvá tenni egy elképesztően impozáns építményt az évi két és félmillió látogató részére?

A nagytótlaki (ma Szlovénia) román stílusú Szent Miklós-körtemplom
(Dékány Tibor felvétele)

A Balaton-felvidéken álló szigligeti vár látképe
(Dékány Tibor felvétele)

CSODÁK SZÜLETNEK ÚJJÁ

Szüleim a budapesti Ostrom utcában éltek, oda születtem pár lépésre a Bécsi kaputól, életem első fele a budai várhoz köt. A Táncsics Mihály utcai általánosba jártam, a Mátyás-templomban kereszteltek, béráltak. A várhoz kötnek mindennapjaim. A Hadik-szobor és az Ince pápa tér körül bicikliztünk nap mint nap, olykor vízzipisztollyal ostromolva a csinosabb lányokat. Ott bicikliztem naponta az egykori pénzügyminisztériumi palota előtt, ami akkoriban a műegyetem diákokthonaként funkcionált, és melynek tornatermébe hetente többször jártunk át, ott folytak iskolai tornaóráink. Most pedig, amikor megpillanthattam egy éve az újjávarázsolt épületet, elámultam káprázatos szépségén!

A kiváló építész és egyetemi tanár Rados Jenő bácsi, akit pár évtizedig kollégaként tisztelhettem, annak idején kényszerből kellett, hogy egy lebutított változatban tervezze meg az épület helyreállítását. Most utólag visszagondolva fájlalom, hogy nem láthattam az épületet egykori – és mai – szépségében. Nem csupán az esztétikuma miatt, hanem azért is, mert akkor nem estem volna annyira hasra a bécsi Burg láttán, vagy a világ sok helyén, így Párizsban sem emblemikus épületeik, palotáik látványától. Most érzem, hogy *a magyarság önbecsülésének szempontjából mennyire fontos a Nemzeti Hauszmann Program*, a budai vár rekonstrukciója. Furcsa módon vannak, akik ellenzik ezt a rekonstrukciót, amit nehéz megérteni, hiszen ha szabad volt rondán újjáépíteni, akkor vajon most miért ne szabadna szépen? Olyanok is fanyalognak, akik egyébként más munkáikkal elismerést érdemeltek, és szaktekintélyeknek számítanak. Azért kíváncsi lennék arra, hogy ha mondjuk a párizsi Louvre kapott volna bombatalálatot, és most építenék újra, vajon azon is fanyalognának-e.

Pedig milyen közel voltunk ahhoz, hogy a budai vár csodálatos építészeti együttese örökre defektes maradjon! A Gyurcsány-kormány idejében építészeti tervpályázatot hirdettek az egykori honvédelmi főparancsnokság – háborús bombázások következtében romos torzóban maradt épületének – átépítésére. A pályázatot egy olyan terv nyerte meg, amely a rom fölé egy piros, amorf fémlapot képzelt volna elhelyezni valamiféle posztmodern grimasszal, tönkretéve a budai vár történelmi hangulatát. A Budavári Önkormányzat – Nagy Gábor Tamás, a kerület akkori fideszes polgármesterével – kénytelen volt építési tilalmat elrendelni a területre, hogy ez a brutális környezeti agresszió

ne valósulhasson meg, hiszen a budai várat felkeresők egy több száz esztendő, a gótika és a reneszánsz formajegyeit mutató, a középkori városszerkezet egységét gyönyörűen prezentáló építészeti együttesre kíváncsiak itt, nem pedig a 21. század elejének posztmodern vadhajtásaira. Most pedig már szerencsére gyönyörködhetünk az épület csodálatosan szép, nemrég elkészült kupoláján.

A Nemzeti Hauszmann Program keretében a József főhercegi palota főhomlokzata látványos szakaszához érkezett, a homlokzati és tetőmunkák jelentős része elkészült, a Szent György tér felőli oldalon a készültség meghaladja a 90 százalékot, a homlokzat ismét eredeti szépségében lesz látható. A palota

A honvéd főparancsnokság megújulása a Nemzeti Hauszmann Program keretében, 2025 végi állapot (Dékány Tibor felvétele)

romjain ugyancsak a Gyurcsány-kormány új társasházak kialakítását képzelte el. A Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. Gellért-hegy utca felőli bejáratának földszintjén kialakítottak akkoriban egy Palota Beruházási Irodát, melynek feladata lett volna az egykori főhercegi palota szétparcellázott telkeinek kiárusítása, hogy azon vállalkozók valamiféle exkluzív lakóparkot alakítsanak ki. Szerencsére a projektnek ugyanaz lett a sorsa, mint a másik nagy Gyurcsány-vízió, a „Kormányzati Negyednek”. Vagyis 2005 és 2009 között nagyon közel álltunk ahhoz, hogy a várbéli palotaegyüttes lenyűgöző komplexuma örökre eltűnjön!

ÚJ TEREK SZÜLETŐBEN

Napjainkban minden egyes séta a budai várban újabb és újabb meglepetésekkel szolgál. Gyönyörködhetünk a szebbnél szebb részletekben ugyanúgy, mint az egész épületegyüttes esztétikumában. És büszkék lehetünk elődeinkre, akik mindezt mesteri tökéletességgel megépítették. Az épületekben ugyanúgy, mint a részletekben, például a budai vár Szent István-termében, amely a magyar iparművészet egyik csúcsteljesítménye.

Sétálok például a Tárnok utcában, és beleborzongok egy új térélménybe! Most látom, hogy az az utca, melyen sráckoromban naponta végigsétáltam, valójában nem is utca, hanem tér! Most, hogy a Pénzügyminisztérium meg a Honvéd Főparancsnokság is visszanyerte eredeti magasságát, kiderült, hogy ez az utca valójában egy hosszúkás tér, melyet északról az egyik, míg délről a másik meghatározó építmény zár le! És akkor még hamarosan társul ehhez a térhez a következő, még ennél is impozánsabb: a budavári palotanegyed szíve, a Szent György tér is!

A II. világháborúban lebombázott Frauenkirche romjait a német egyesítés után rekonstruálták, és a helyreállítást követően Drezda emblematikus templomát 2005. október 30-án újraszentelték. A németek úgy döntöttek, hogy van a Velencei Charta, és vannak a nemzet szempontjából kiemelt projektek, amikor ennek szigorú betartásától el kell tekinteni. Nem kétséges, hogy a Velencei Charta a műemlékek védelme és tiszteletben tartása szempontjából nagyon fontos irányelveket tartalmaz. Mégis, lehetnek ennél alapvetőbb szempontok is, amelyek kivételt kell, hogy képezzenek a nemzeti önbecsülés szempontjából. És ha a németek így gondolhatják, akkor miért ne gondolhatnánk mi is? A másik probléma a Chartával az, hogy egy adott időpillanatban, 1964-ben lépett életbe. Ami előtte történt, azt ezzel mind kanonizálta, még akkor is, ha az nem felelt meg a szellemiségének. Ha tehát valami szakszerűtlenül módosult korábban egy-egy műemléken, azt még akkor sem lehetne kijavítani, ha ez viszont megfelelne a Charta elvárásainak.

Mindig úgy éreztem, hogy Budapest Párizs és Prága mellett Európa legszebb fővárosainak egyike. Nemrég Svédországból Budapestre költözött művészettörténész barátommal sétáltam a budai várnegyedben, akinek lánya egyébként Párizsban él. Ahogy a budai várról lenéztünk a Duna és Pest irányába, feltettem neki a kérdést: ugye, hogy Párizs után Budapest Európa legszebb városa? Ő, aki évente jár Párizsba a lányához, határozottan válaszolt: nem, Budapest a legszebb, Párizs előtt!

Na, persze, én is így gondoltam, csak szerényen akartam a kérdést megfogalmazni. Ahhoz, hogy ez egyértelmű legyen, éppen a Nemzeti Hauszmann Program kellett – ezzel tesszük fel éppen az i-re a pontot. ■

**nemzeti önbecsülés
szolgálatába állított
alkotóerő**